

ДАРΙΑ ЕФРЕМОВА: "ЧУРАПЧЫ
УЛУУХУН ОЛОХТООХТОРО ТЫА
СИРИГЭР ИПОТЕКА НӨНҮӨ
ДЫЭЛЭНЭР КЫАХТАРА
ҮӨСКЭЭТЭ" 2

Федор ЕФИМОВ:
"Кылаабынайа идэбин,
үлэбин ис сүрэххиттэн
сөбүлүөххүн эрэ наада..." 3

БҮӨЧЭЭНИТТЭН
СИЛИС ТАРДАН 7

САНА ОЛОХ

Чурапчы улуусун хаһыата • ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @sanaoloh

алтынны 27 > алтынны 28 > алтынны 29 > алтынны 30 > алтынны 31 > алтынны 1 > алтынны 2

Чурапчыга күн тахсар!

12+

2020 сыл
Алтынны
27 күнэ
оптуорунньук
№ 80
(11735)

--- НОВОСТИ РЕСПУБЛИКИ ---

В Якутии усилено проведение контрольно-надзорных мероприятий

В период с 22 по 25 октября в 10 муниципальных образованиях республики и городском округе «город Якутск» проведен 521 выездной рейд по проверке соблюдения санитарно-противоэпидемиологических требований на объектах торговли, общественного питания, социальных и бытовых услуг. Об этом сегодня, 26 октября, в ходе традиционного брифинга сообщил исполняющий обязанности вице-премьера Правительства Якутии Михаил Никифоров.

Административной комиссией оперативного штаба города

Якутска совместно с Министерством предпринимательства, торговли и туризма республики проведено 473 выездных проверок: в 337-и объектах торговли, в 50-и объектах общепита, в 12-и развлекательных центрах, в 69-и объектах бытовых услуг, в 5-и фитнес-центрах.

По итогам контрольно-надзорных мероприятий составлено 47 актов комиссионного осмотра и 17 протоколов об административных правонарушениях. Из ранее направленных в суд дел рассмотрено 42, дополнительно направлено 6 административных дел.

«На сегодняшний день Главой Якутии, руководителем Республиканского оперативного штаба Айсеном Николаевым всем главам муниципальных образований поручено усилить проведение контрольно-выездных мероприятий на местах по объектам торговли, общественного питания, развлекательным заведениям и предприятиям по предоставлению населению социальных и бытовых услуг», - прокомментировал Михаил Никифоров.

Пресс-служба Главы Республики Саха (Якутия) и Правительства Республики Саха (Якутия).

Фото Марии Васильевой

Роспотребнадзор обращается к родителям учеников и старшеклассникам

С 26 октября в городе Якутске и ряде районов, а затем и во всех районах республики на две недели объявляются каникулы для учащихся общеобразовательных учреждений.

Управление Роспотребнадзора по Республике Саха (Якутия) обращается к родителям учеников и старшеклассникам с просьбой остаться дома и не выезжать за пределы населенного пункта, региона. Не следует ради развлечения посещать торговые центры, кинотеатры и развлекательные площадки, не ездить на общественном транспорте, не собираться компаниями. Дома можно заняться другими полезными делами: повторить пройденный материал, узнать много нового, читать книги и Интернет, поиграть в игры вместе с родителями и младшими братьями и сестрами, помочь родителям в домашних делах, посмотреть фильмы, онлайн-спектакли, позаботиться о домашних питомцах.

Помните, у детей часто болезнь COVID-19 может протекать бессимптомно, приходя домой, они очень легко передают вирус взрослым и пожилым членам семьи, которые болеют гораздо тяжелее.

Если же будет необходимость все-таки выйти из дома, надевайте маску, соблюдайте социальную дистанцию и придерживайтесь правил личной гигиены. При первых проявлениях симптомов заболевания (кашель, повышенная температура, насморк, потеря обоняния) необходимо вызвать врача на дом, не заниматься самолечением, только врач может назначить лечение!

Призываем использовать каникулы как возможность снизить динамику заболеваемости и сохранить свое здоровье и здоровье ваших близких. Соблюдение режима самоизоляции – сегодня самый важный момент, поэтому все дни школьных каникул лучше провести дома.

Пресс-служба Главы Республики Саха (Якутия) и Правительства Республики Саха (Якутия).

--- НОВОСТИ УЛУСА ---

Ускорят сроки получения результатов тестов на Ковид-19

В улусе ускорят сроки получения результатов тестов на коронавирусную инфекцию.

«Для этого приобретен дорогостоящий ИФА аппарат для лаборатории, который прибыл в улус сегодня. Кроме того, в середине прошлой недели в республику прибыл ИФА-Активин, который, как и ПЦР, всего за 15 минут выдает результат теста на коронавирус. Все это поможет ускорить получение результатов жителями улуса», - сообщила во время совместного с главой улуса прямого эфира в социальных сетях и.о. главного врача Александра Седалищева.

По ее словам, на данный момент все анализы направляются в Якутск, и из-за этого результаты анализов приходится ждать долго. В ближайшее время этот вопрос будет решен.

Руководитель района Андрей Ноговицын рассказал, что на данный момент в улусе идет работа по увеличению койко-мест в больнице и создание необходимых условий для лечения заболевших. Также на контроле вопросы обеспечения аптек медикаментами.

Для того, чтобы устранить нехватку автомашин службе «Скорой помощи» переданы автомашины с администрации района. Со средств бюджета муниципального образования приобретены тесты для анализов и рециркуляторы.

Пресс-центр МО «Чурапчинский улус».

Вручили районную премию многодетным матерям

В Чурапчинском улусе вручена премия имени Прасковьи Ильиничны Борисовой вдове участника Великой Отечественной войны, ветерану тыла и труда, матери 13 детей, жительнице села Сылан Александре Макаровой и многодетной матери 6 детей, активистке из села Хайахсыт Ньургуйаане Бандеровой. Молодая мама и ее семья удостоены звания «Лучшая семья - 2019» и стали победителями улусной ярмарки «Богатое подворье - 2019».

С 2012 года ежегодно в рамках республиканского Дня матери премия имени Прасковьи Ильиничны Борисовой торжественно вручается двум лучшим матерям улуса за особые заслуги в воспитании детей, активную гражданскую позицию, личный вклад в развитие и общественную жизнь улуса. Прасковья Ильинична Борисова внесла весомый вклад в развитие дошкольного образования улуса.

Отметим, что в Якутии проходит месячник, посвященный Дню матери. День матери в Республике Саха (Якутия) отмечается каждое третье воскресенье октября. В этом году этот праздник выпадает на 18 октября 2020 г. Еще один праздник, посвященный матерям – Всероссийский День матери пройдет в последнее воскресенье ноября.

Пресс-центр МО «Чурапчинский улус».

— СЫТЫЫ БОПНУРОС —

ТУТУУ БЫТААРБЫТА ОЛОХТООХТОРУ ХОМОТОР

— ДОРУОБУЙА ХАРЫСТАБЫЛА —

ГИРИИБИ УТАРЫ
БЫНЬЫНЫ ТӨНӨ
ЫЛЛЫЛАР?

Улууспутугар быйыл гирииб утары быһыны биэри үлэтэ хайдах баран иһэрин билээр, кыһабынай бырааһы солбуйааччы Александр Васильева Седалищевага таһа сырыттыбыт.

Кини: «Быйыл күһүн 11228 вакцина кэлэн, нэһиликтэринэн тарбаммыта. Олорго — 6860, улахан дьонго — 4368. Алта ыйдаах олохтон саҕалаан, аҕам саастаахтарга тийэ, үлэһиттэргэ, хронической ыарылаахтарга о.д.а. Совигрипп быһыта бэриллээхтээх Билини туругунан былаан олохторго 99 %, улахан дьонго 76 % туолан иһэр. Быһыны биэригэ 8 биригээдэ үлэһит. Эбии 1407 совигрипп вакцина кэлиэхтээгин кэтэһэбит, — диир иһитиннэрдэ.

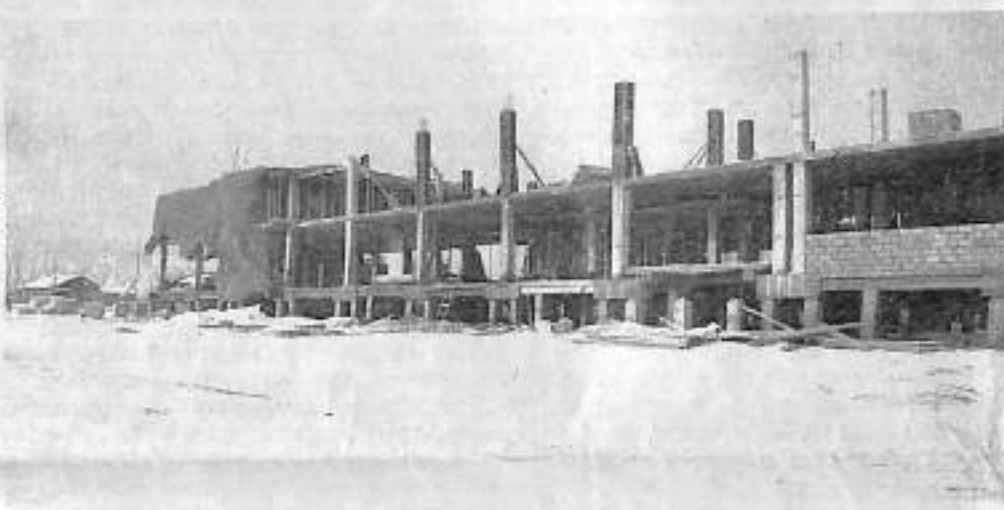
«СО» кэр.

туһаммакка хаалар түгэнэ, өрөспүүбүлүкэ сапатта бу үбү федеральной буддьуека төттөрү ыһтарга күһэллэр эбээһинэстээх.

Ол инниттэн улуус баһылыга Андрей Ноговицын, бастагы солбуйааччыта Алексей Ноговицын, тутууга солбуйааччыта Руслан Васильев, улуус Мунньабын бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров, «Биер кэлим сакаасчыт» тэрилтэ салайааччыта Афанасий Степанов, о.д.а. «Восток Капитал» ХЭТ учредителитин Гаврил Дьячковский уонна тутууга солбуйааччытын Степан Иустиновы ыһыран, мунньабы тэрийдэ. Мунньахха оскуоланы тутуу үлэтэ бытаарбытын, ситэрбэт куттал баарын, былаантан хаалан иһэрин, үлэһиттэр абыайхтарын, көрүлүбүт үбү сепке дьаһамматтарын итэҕэс быһытынан ыйдылар. Ол түмүгэр олохтоохтор ыра санаа оностубут оскуолалара үлэҕэ кирибэт кутталлаабын, кинилэр төһөлөөх хомойуохтарын баһылык Андрей Тимофеевич тоһоҕолоон бэлиэтээтэ уонна «Восток Капитал» сапаттагыгар ирдэбили кытаанахтык туруорда. Онтон «Восток Капитал» еттүттэн учредитель Гаврил Николаевич графиктан хаалыы баарын билинэрин биллэрдэ уонна тутуу быйылгы былаанын толорууга соруудабы өйөөн, бэйэтин күүстээх хонтуруолугар ыларын эттэ, ахсынны ый ортотугар дизри былаанаммыт үлэ толору оһоһуллуо диэн эрэннэрдэ.

Эрэннэриллибит этии үтүө түмүктээх буоларын күүтэбит.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

— КИРЭДЬИИТТЭЭНИН —

ДАРЯ ЕФРЕМОВА: «ЧУРАПЧЫ УЛУУН ОЛОХТООХТОРУ ТЫА СИРИГЭР
ИПОТЕКА НӨНҮӨ ДЫЭЛЭНЭР КЫАХТАРА ҮӨСКЭЭТЭ»

Саха сиригэр тыа сиригэр нэһилиэнньэтин өйөөһүнэ Арасыйыа Бэдэрээссийэтин Бырабыыталыстыбата араас хабааннаах өйөөлүлэри онорор. Быйыл тохсунньу ыйтан саҕаламмыт «Тыа сиригэр территорияларын кэлимин сайыннары» судаарыстыбаннай бырагыраама чэрчитинэн чэлчэтиилээх кирэдьииттээһин баар буолбутун туһунан «Саҥа олох» урут суруйан турар. Тыа сиригэр чэлчэтиилээх кирэдьииттээһин бырагырааматыгар биер бастагынан кыттыбыт баанынан «Россельхозбанк» буолар. Чурапчы улуугар манньк кирэдьииттээһин туһунан оройуон хаһыатыгар «Россельхозбанк» АУО Чурапчытаагы филиалын салайааччыта Дария Ефремова кэпсээтэ.

— Дария Савельевна, олохтоохтор тыа сиригэр ипотекаһынан төһө интэриһиргииллэрий?

— Үтүө күнүнэн, күндү улууспут олохтоохторо! Чэлчэтиилээх ипотека ордук эдэр көлүөнэҕэ, тыа сиригэр олохторун табыгастаахтык оностоллоругар, үлэҕэ-хамнаска таһаарылаах буолууга туһуланар. Тыа сиригэр ипотекаһын туһунан, олус чэлчэки уонна кыра ставкаҕа дыһэллэр кыах үөскээтэ. Биһиги үөрэрибит диэн — манньк бырагырааманы дьон-сэргэ олус интэриһиргээтэ. Бу ый 10 күнүгүсү туругунан «Россельхозбанк» Саха сиригэр филиала 118 кирэдьиити барыта 281 мөлүйөҥ солкуобай суумаҕа биэрдэ диэн иһитиннэрэллэр.

— Кирэдьииттээһин сүрүн усулуобуйалара ханныктарый?

— Тыа хаһаайыстыбатын министристибэтэ кирэдьииттээһин сыһаабы ставкаһын 2,7%-тан 3%-га диэри олохтообута. Онон 25 сылга диэри бэриллэр кирэдьиит суумата 100 тыһыынчаттан 5 мөлүйөҥ солкуобайга диэри көрүллэр. Саамай кыра — 2,7 %-наах кирэдьиит тус страховкалар дуоҕабыр түһэристэххэ бэриллэр. Страховка полиһа диэн — тус олоххо тухам эми көһүтүлүбэтэх түгэн буоллабына ипотекаһы тутта сабарга туттуллар үп-харчы буолар. Кирэдьиит ылааччыны сааһынан хааччактааһын эми олус кытаанаҕа суох. Ол курдук: 21 сааһыттан эдэр уонна кирэдьиити төлөөн бүтэрэригэр

75 сааһыттан аҕа буолуо суохтаах. Ол эрэри 75-гэр диэри төлөөн бүтэрэргэ былааннаһы буоллабына, маныаха икки усулуобуйаны толоруохтаах: 65-гэр диэри кирэдьиитин аһаарын төлүүхтээх, оттон төлөөн бүтэрэр болдьоҕо о.э. созаемщица 65 сааһын туоларыгар сөл түбэһиэхтээх.

— Бастагы төлөбүрүн кэмэйэ төһө буолуохтаабыт?

— Заемщик хамсаабат баай-дуол сыанатын 10 %-ныттан итэҕэлэ суох бэйэтэ үтээх буолара ирдэнэр. Бастагы төлөбүр (взнос) быһытынан «Ийэ хапытаалын» туттуохха сөл, бу эдэр ыччакка олус табыгастаах. Итини таһынан хайаан да кэргэннээх буолара быһаарар орулу осиньобот. Ыал буола илик да дьон бу бырагыраамаҕа кириэхтэрин эмиэ сөл.

— Заемщик хайаан даҕаны тыа сиригэр пропискалаах буолуохтаах дуо? — Тыа сиригэр хайаан да пропискалаах буолуохтаах диэн ирдэммэт. Заемщик ханна баҕарар пропискалаах буолуон сөл, ол иһигэр куоракка эмиэ. Дьэ, уонна тыа сиригэр ханнык баҕарар нэһилиэнньэлээх пуунугар дыһа-уот атылаһыан сөл. Маныаха нэһилиэнньэтин ахсаана 30 тыһыынчаттан таһа буолуо суохтаах. Тыа сиригэр ипотекаһынан өрөспүүбүлүкэ ханнык баҕарар оройуонугар олорор дыһи, кыбартыраны атылаһыахха, дыһа туттуохха эбэтэр тутулпа турар дыһаҕа кыбартыраны атылаһыахха сөл. Бырагыраамаҕа сөл түбэһиннэрен, хамсаабат баайы-дуолу застройщиктан эбэтэр бэдэрээччиттэн атылаһахтарын эмиэ сөл. Итиннэ дыһа төгүрүк сылы олорорго анаммыт уонна сөптөөх хааччыллылаах буолуохтаах: электричество, итиги уонна ууну тобуута. Нэһилиэнньэлээх пуун таастаах буоллабына, аас хайаан даҕаны кирибит буолуохтаах. Дохуоту бигэргэтэргэ сүрүн үлэһит сиргиттэн 2-НДФЛ ыһыраалка, эбэтэр похозяйственной кинигэттэн кэтэх хаһаайыстыбалааххын бигэргэтэр выписка ирдэниллэр.

— Ипотека эбийиэгэ ханнык территорияҕа баар буолуохтаабыт?

— Хамсаабат баайы-дуолу тыа сиригэр ипотекаһа уонна регион бэйэтэ быһаарыт нэһилиэнньэлээх пууннарыгар атылаһыахха сөл. Тыа хаһаайысты-

батын министристибэтигэр итинник испийлэк баар. Бу улахан испийлэххэ бөһүөлктэр эрэ кирибэттэр, 30 тыһыынчаттан элбээ суох нэһилиэнньэлээх куораттар эмиэ кириллэр. «Россельхозбанк» кэллэх-хитинэ, биһиги филиалбыт исписалиистар тустаах территорияҕа баайы-дуолу талан ыларга субс-ама буолуохтара.

— Оттон өскөтүн заемщик дыһи бэйэтэ тутуон баҕардабына?

— Олохтоммут быраабыланан заемщик дыһи бэйэтэ туттар кыаҕа суох. Баан — тыа сиригэр ипотекаһын операторо, онон тутуу тэрилтэтин кытары дуоҕа-бардаах эрэ буоллааххына, кирэдьииттээһин сайаалкатын бигэргэтиэн сөл. Маныаха ол тутуу тэрилтэ баан ирдэбиллэригэр эппиэттиир: индивидуальной опорор дыһэлэри тутууга идэтибит, икки сылтан итэҕэлэ суох үлэлээбит уопуттаах, бигэ дыһаабыл репутациялаах буолуохтаах. Баан тутуу тэрилтэтигэр үбү өлүүлээн, үлэ хаамытынан көрөн биэрэр. Тутуу болдьогор икки сыл көрүллэр.

— Ипотечнай кирэдьиити биэрини баан бэйэтэ быһаарар дуо?

— Суох. Баан заемщик төһө төлүүр кыахтааһын сыаналыыр, кирибит докумуоннар ирдэбиллэргэ төһө эппиэттииллэрин бэрэбиэркэлиир. Ол кэнниттэн докумуон бүтүннүүтэ Тыа хаһаайыстыбатын министристибэтин көрүүтүгэр ытыллар. Ханнык баҕарар кирэдьиити биэрэр тэрилтэҕэ ипотекаһы онорууга курдук, хас биердиги сайаалка үөрэттиллэр уонна ирдэбиллэргэ төһө эппиэттииллэр бэрэбиэркэлэнэр. Дьэ, ол кэнниттэн биердэ сайаалканы ылынан, ипотечнай кирэдьиит бэриллэр. Манньк көрдөххө, биллэн турар, докумуоннары хомуйуу уонна быһаарыны кэтэһии олус сылаалаах курдук. Ол эрэри олорор усулуобуйабытын уонна дыһа кэргэммит олохун таһымын тупсарарга ити барыта туһуланарын өйдүүбүт. Онон улууспут олохтоохторугар бу бырагырааманы үөрэтэн көрөрүтүгэр ыһырабыт — дыһалэнэргэ-уоттанарга тыа сиригэр ипотекаһа үчүгэй барыйаан, саамай сөптөөх быһаарыны буолуон сөл.

Кэпсээтэ Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Федор ЕФИМОВ:

“Кылаабынайа идэбин, үлэбин ис сүрэххиттэн сөбүлүөххүн эрэ наада...”

Эдэр киһи оскуола кэнниттэн үрдүк дуу, орто дуу үөрэххэ киирэн ханнык идэни таларын, үлэлирин, бука, бэйэтэ эрэ быһаарынара буолуо. Кэнники сылларга бырамыысыланнас эйгэтигэр олохтоох ыччаттан каадыры талан үлэлэтии күүскэ бара турар. Биһиги уолаттарбыт, сөптөөх кыһаны, идэни талан бу эйгэбэ кимэн киирэн эрэллэрэ үөрдэр. Ыраах тус хоту улуунуттан кытары кэлэн, син бэйэлэрин мистэлэрин булуталыылар. Биһиги бүгүнгү дьоруойбут Өймөкөөн улуунуттан төрүттээх хоту дойду биир хоһуун ыччата Федор ЕФИМОВ АЛРОСА курдук бөдөһөсүт хампаанньабыа киирэн ситиһиилээхтик үлэли сүлдьэр. Кинини кытары төлөпүнөн нөҥүө да буоллар, кэпсэтибитин эһиги болҕомтоугутар бэчээттибит.

— Федор, бэйэн тускунан сиилини биһиннэр эрэ. Хайа дойдуттан төрүттээххини? Төрөппүттэрин кимнээбий?

— 1988 сыллаахха Өймөкөөн улуунун Уус Ньара бөһүөлэгэр күн сирин көрбүтүм. Ийэм Маргарита Владимировна Ефимова «Усть-Нерский центр помощи детям» тэрилтэбэ библиотэкариэнэ үлэлиир. Аҕам Геннадий Федорович Ефимов Томтор нэһилиэгэр култуура дьээтигэр мусукаалынай үлэһит. Биһиргэ төрөөбүт иккиэбит. Биһиргэ төрөөбүт эдьийим Уус Ньараба улуус дьаһалтатыгар үл-харчы управлениетын салайааччытынан үлэлиир.

— Ого эрдэбинээби кэмниттэн туох өйдөбүл хаалбытый?

— Наһаа иллээх, эйэлээх дьээ кэргэннэ улааппытым. Дьээ кэргэннэн бары олус түмсүүлээх этибит, төрөппүттэрбит быыс булаллар эрэ, мэлдьи биһигини кытары буола сатааччылар. Саҥа дьыл бырааһынньыгар дьээбитин бары үөрэ-көтө кээргэтэрбитин, остуол тардарбытын сөбүлээнчибит. Эдьийбинин дьээ ис-тас үлэтигэр барытыгар үлэлэһэр, дьоммутугар көмөлөһөр этибит. Мин арабар ону-маны өрөмүөннүүрүгэр барытыгар илии-атах буола көмөлөһөр этим. Иллэн кэмигэр булуу дуу, балыкты дуу барарыгар миһигин наар

илдэ барара. Үлэтигэр барсааччыбын, ииньэ гынан араас үстүрүмүөннэ оонньуу үөрэммитим. Оттон ийэбин кытары үлэтигэр барсан, эмиэ кинигэ аабарга уфуйуллар этим. Эбэбитигэр үүнээйигэ уу кутан, көтөрдөрү аһатан, сымыыт хомуйан хаһааыстыбатыгар эмиэ көмөлөһөр этибит.

— Оскуола кэнниттэн ханна үөрэммикини? Туох идэни баһылаабыккыны?

— Томтор орто оскуолатын бүтэрэн баран, 2006 сыллаахха М.К. Аммосов аатынан Саха судаарыстыбаннай университетыгар геолого-разведочнай факультетка үөрэххэ киирбитим.

“Торный инженер-геолог” идэтин баһылаабытым. Төрдүс кууруска үөрэнэ сылдьан быраактыкабын бу хампаанньабыа ааспытим. Үлэ ис хоһоонун, хайысхатын, усул-обуятын тутта сөбүлээн, хайаан даҕаны бу хампаанньабыа үлэли кириэтээхпин дьээ сыал-сорук туруоруммутум.

— АЛРОСА хампаанньабыа хаһан хайдах киирбиккини?

— Үөрэхпин бүтэрээт, АЛРОСА хаампаанньа ыҥырытынан, 2011 сыллаахха Мииринэй куоракка үлэли кэлбитим. Бастаан утаа үс сыл курдук Нахын бөһүөлэгэр баахтанан геолог-полевыйга үлэлээбитим. Ол кэннэ аармыйабыа ыҥырыллан, Амур уобалаһыгар Завитинской дьээ куо-

ракка аракыата уонна артылыарыйа байыаннай чааһыгар сулууспалаабытым. 2014 сыллаахха аармыйабыттан этэннэ сулууспалаан кэлэн баран, хампаанньабыа салгыы геологунан үлэли киирбитим. 2016 сыллаахха этэрээт начальнигыга буолбутум.

— Идэн туһунан сиилини кэпсээ эрэ. Тугу ынаабыны?

— 2018 сыллаахтан күн бүгүнүгэр дьээри Бүлүүгэбэ геолого-разведочнай эспедииссийэбэ Октябрьскай ГРП-га тутуу матырыйаалын биригээдэтин салайабын. Идэм сүрүн хайысхатынан Биһиги үлэлиир бөлөхпүт сиртэн хоһонор баайы-дуолу көрдүүр, сыаналыыр бырайыактары суруйуунан, оноруунан, анаалыстырынан дьарыктанар. Булулуубут салпаас баайы биһиргэтэбит, онорбут үлэбитин барытын Бырамыысыланнас министрибиститигэр отчуоттуубут. Ону сэргэ, ойуурга, тайбаба үлэни хонтуруоллуубут, тэрийэбит.

— Хампаанньабыа үлэлиир усулуобуйа хайдагы?

— Хампаанньа үлэлэтэр уонна сынньатар усулуобуйата олус үчүгэй. Саҥа кэлбит эдэр исписэпиистэргэ тутта уопсайга хос биэрэллэр эбэтэр дьээ кэргэннээх буоллаххына кыбар-тыра куортамныырга сорох сууматын хампаанньа төлүүр. Сынньалан кэмтэ усулорду эмиэ өрө тутабыт. Холубур,

Мииринэй куоракка усулорту кулууптарга, дьарыастарга араас хайысхалаах сизэсийэлэр үлэлиилэр. Ким ханна баҕалаабынан суруйтаран сүлдьэр, төһө баҕарар дьарыктанар. Ону хампаанньа бородосойууна төлөбүр улахан анаарын төлүүр. Ойуурга, тайбаба үлэлиир усулуобуйа эмиэ үчүгэй. Ар-үөл чааһа эмиэ бэртээхэй, быһата, киһи үлэлииригэр усулуобуйа барыта баар дьээххэ сөп.

— Хампаанньабыа тэрээһиннэригэр көхтөөхтүк кыттабын дуо? Туох тэрээһиннэр буолалларый?

— Биһиги хампаанньабытыгар бырааһынньыктарга, бэлиэ күннэргэ олус сэргэх, интэриэһинэй тэрээһиннэри онорооччулар. Ол курдук, сылын ахсын ыспартакыйаадалар буолааччылар. Маны таһынан, эдэр дьону көбүлээн «Туристический слёт», «Зимушка зима» уо.д.а. албэх күрэхтэр буолаллар. Мин төһө биризмэлээхпинэн кытта сатыыбын.

— Ыччат төһө сыстан үлэлирий? Сахалар элбэххит дуо?

— Хампаанньабыа сахалар элбэххит, ыччаттар сөбүлээн үлэли кэлэллэр. Хампаанньа баһыйар анаара олохтоох нэһилиэнньэттэн ылыллан үлэли сүлдьаллар дьээххэ сөп. Ол иһигэр олохтоох нууччалар, атын омуктар ба-

аллар.

— Кэргэннээххин, оҕолооххун дуо? Ханна олохсуйан олоробутуй?

— Кэргэннээхпин, Мииринэйгэ олохсуйан олоробут. Кэргэним Светлана Владимировна СГУ БГФ бүтэрбитэ. 2013-2019 сылларга АЛРОСАбыа бырамыысыланнай-санитарнай лабара-тыарыйаба инженеринэн үлэлээбитэ. Билигин туһунан баран, кэрэ сөбөрөни онорор чааһынай тэрилтэбэ үлэли сүлдьэр. Баака оҕолоно илиһит.

— Иллэн кэмгэр туһунан дьарыгырабын? Булуугун дуо? Уопускабар ханна сынньанаргын ордоробун?

— Иллэн кэмгэр усулордууна дьарыктанабын, булуубун, балыктыбын. Уопускабытын ылыбыт даҕаны, үксүн төрөөбүт дойдубутугар бара сатыыбыт. Тутан көһүннээбинэ, тас дойдуга сынньанарбытын эмиэ ордоробут.

— Дьээ-уот өттүнэн хааччыллы хайдагы?

— Дьээ сыаната Мииринэй куоракка, ханна да буоларын курдук, эмиэ үрдүк дьээххэ наада. Ылбынча киһи атылаһа охсубата биллэр. Буолаары буолан, улахан мунньуутта суох эдэр дьон ипотекаба эрэ киирдэхпитинэ, атылаһар кыахтаахпыт.

— Хампаанньабыа үлэһиттэргэ аналлаах социальнай бырагыраама баар дуо?

— Хампаанньабыа социальнай бырагыраама элбэх. Ол курдук, кыбар-тыраны ипотеканан атылаһар буоллаххына, сорох бырыһыанын кэмпэнсээсийэлиилэр.

— Үлэли кэлэр эдэр дьонно тугу сүбэлээн этэй?

— Бэйэм сөбүлээн талбыт идабар үөрэнэн, ол идабинэн үлэли сүлдьарбыттан олус астынабын. Чахчы, ис сүрэххиттэн баҕалаах идэн буоллабына үлэлииргэ даҕаны олус интэриэһинэй уонна чэпчэки буолар. Кылаабынайа, идабин, үлэбин сөбүлүөххүн эрэ наада. Үөрэхтэрин бүтэрэр ыччаттарга этиэм этэ: туохтан да толлубакка туруоруммут сыалпытын ситиһэргитигэр, талбыт идабитинэн үлэ булан үлэлииргитигэр.

Кэпсэттэ Туяара СИККИЭР.

— БИНИХЭ СУРУЙАЛЛАР —

БҮӨЧЭЭНИТТЭН СИЛИС ТАРДАН

Улуу Өлүгэнэ илин энээрэ Тойон Мүрү, Хотун Төүлү курдук анааттар, улабаларын харах арылчча ылар алаастарга төһө да тэннэлэлтэллэр, бэйлэлэрэ тусла ааттаах-суоллаах, араас номохтордоох, туйо буор кырыстаах сүрдээх элбэх алаастардаах, үрэхтэрдээх. Олорго барыларыгар араас кэмнэ, араас дыйлбалаах дьон үөскээн-төрөөн олорон аастахтара. Чурапчы Мугудайыгар Бүөчээни дьин үтүөкэн алаас баар. Бу сиргэ нэһилиэк төрдө буолбут тобус ойохтоох Төрөкөй баай бастын ойбунаан уоллаах-кыыс оболонон, мастаахха балпат атыларданан, хотон-күрүө дьингэ наадылбат обустанан, най-нат дьин олорбута үһү дьин араас сэхэнниттэр кэпсээннэринэн сурукка кирибит номбу бабалаахтар булан аахпыт буолуохтаахпыт. Оттон кэпсэммит бүгүнгү дьоруойа биир үйэ анараа өттүгэр төрөөбүт космофизик-учуонай, Ленинскэй бириэмийэ лауреата Д.Д. Красильников буолар. Бу аан дойдуга биллибит чулуу киһи олорон, үлэлээн аастытын туһунан ыччакка анаан өссө төгүл санатан ааһахпыт бабарабыт.

Красильниковтар дьин маннайгыта балачча тэнийэн испит хаан-уруулуу дьон Бүөчээни тула олохторо. Бу айылбаттан сыты-хотуу, тыллаах-өстөөх, дьонго үтүө сыһыаннаах, олобу киэнник анааран көрөр уратылаах аймах дьон олоһор былаас уларыыта, колхуостар тэриллилэрэ улахан дыйыһыны онорботох буоллабына. Аба дайду Улуу сэриитэ, сут-кураан, Саха сирин тилийэ сүүрбүт ыар ыарыы балачча ыарахан охсууну онорбута үһү. Ол эрэри бүгүнгү олоххо хос кэнчээрлээн, балачча тэнийэн эрэллэрэ үөрүүлээх суол. Бу аймах дьон олохторун-дьаһахтарын сэри бэтэрээнэ С.Н.Красильников ахпыттар олобуран кыратык сырдата түһөхпүт. Төрүт алаастарыттан арбаалы-хоту, арбаа, собуруу дьобус алаастарга санардыта Никифор, Дмитрий, Егор, Иннокентий, Даниил дьин ыкса уруулуу дьон олорбуттара. Сорохторо ханылаах уопаттардаах, сорохторо ханылаах кыргыттардаах, кыахтара тийэринэн улааппыр-хамсыыр, дьон сиринэн дьизлэрдээх-уоттардаах, сүөһүлээх-астаах олорбуттар. Улаһиттар былаастарыгар олохторун уйгута тупсан, олох-уруу төрөөн, улаатан тахсыларыгар сэри сабадаммыта. Уодаһыннаах сэригэ аймах дьонтон абыс чулуу уопаттара ынырыллыбытыттан түөрт сана ыал буолуоталаан эрэр уопаттара былдыаммытара. Олортон Тийиэ суох Дьөгүөрүнэн ааттанар киһи үс улахан уола - Дьөгүөр, Уйбаан, Ньукулай; Даниил улахан обото Сэмэн төрөөбүт дойдутарыгар эргиллэбэтэрэ. Аччыгыйдара Хабырылла, Миитэрэй, Ньукулай уонна улаханара Никифор Сэмэнэ этэннэ кэлбитэрэ. Саастара силлээх Сэмэн, Лөгөнтөй, Ньукулай улаатан тахсан олох-уруу, ыччат тэнитэн барбытара.

Дмитрий Данилович ийэлээх абатыгар төрдүс уолунан 1920 с. алтынны 25 күнүгэр күн сирин көрбүтэ. Ийэтэ Бөтөкүттээх кэскэ абылларан олорбут поляк омук киһитин Өлөөнө дьин кыһылтан төрөөбүт Февронья Михайловна Сивцева дьин этэ. Бу поляк Польша көнүлүн туруулаһан поляктар бастаанналарыгар кытыбыт баай төрүттээх-уустаах киһи эбитэ үһү. Миитэрэй дьүһүнүнэн ыраас, саастылаахтарыттан унуобунан үрдүк, олус өйдөөх оло этэ дьин дьон кэпсиир буолаллара. Төрөөбүт алааһа Чаран Көлүөй дьин Бүөчээни собуруу өттүгэр абылхат тиитинэн быысаһар дьобус алаас. Миитэрэйтэн аба саастаах чугас убайа, сэри бэтэрээнэ Сэмэн Красильников бу курдук кэпсэбэттээх: "Красильниковтар аймах Мааллаба эмиз олорор буоларбыт. Дайыла Өлөксөй уонна Баһылай дьин бырааттардаах этэ. Кыайылаах үлэһит Дайыла бизс уопаттара Хабырылла, Сэмэн, Лөгөнтөй, Миитэрэй, иитэххэ бирибит Мэхээлэ дьиннэрэ этэннэ улаатан тахсаннар, үлэни-хамнаһы сүрдээгин кыайар буоланнар, сэниэтик олорбуттара. Мин абабар Микиппэргэ соботох уолбун, биригэ төрөөбүттэрим кыргыттар этэ. Колхуостааһынна биһиги аймах "Сайдыы" кургумунан кириллибит. Дайыла уопаттарын батыһыннаран Маалла, Чаран Көлүөй үрдүлэригэр сонук бөбө онгостон элбэх бурдугу ылар буолара. Маалла балабана киэн барайы олбурдаах этэ. Онно күһүн түүтэх бөбөнү куурда ыйыыллара. Син балачча сүөһүлээх этилэр. Аһылыкка анаан систэри быһар быһыт сохсолордоохторо. Холбур, Чаран Көлүөйттэн Мааллаба дьизри хас эмэ биэрэстэлээх быһытлаах этилэр. Мин уопаттардын хандаа көрсөр этим, онон билэбин. Ийэлэрэ Хобороос дьини-уоту сүрдээх ыраастык тутар, асчыл, иистэннэ бөбө этэ. Биһиги аанна бурдук ылбат, туйо Дайылапартан изс ылар, бариһиннэрэр буоларбыт. Мин киһилэргэ элбэхтэ кырынар этим. Биридэ Булгуннахтаахха олорор Хоруодулар ынахыт тартарбытара. Онно Красильниковтар оболорон элбэх буолан "сүөһү үүрээччи" буоллупут. Миитэрэй оччолорго кыра бабайы этэ да буоллар, сылдыбыта. Дьизлэриттэн арбаа тыа сабатыгар быыкайаан, илиһинэн ааннаах,

ортотугар сэргэлээх үс мастаах күрүө оботун саламалаан, ыадайалаан-томторуктаан, сирин ситэрэн-хоторон онорбуттар этэ. Сирин-туомун ийэлэрин балта удабан Маайа-М.Н.Оконешикова онорбута. Оболор сизэтиһэн баран дьизрэнкэйдий-дьизрэнкэйдий Маайаны батыһабыт, "най-нат" буолан көстүбүт сүөһүлэрибитин ажалан били күрүөлэригэр хаайдыбыт. Түмүгэр, удаһаммыт миһигин сэмэлээччи буолла: "Менүрүөн агаара сүөһүнү Микиппэр обото мэнигилээн, куоттаран кэбистибит", диир. Ол аата 50-ча сүөһү үһү. Хоруодулар син балачча сүөһүлээх этилэр, олорун харыһыан колхуоска кирибэккэ, кэтэһинэн олорбуттара, нолуск телүүллэр этэ. Сэрииттэн эргийбэтэх уола Сүөдэр кирибита, уолсайдаһынна сүөһү биэрбитэ. 1931 с. Мааллааһыга оскуола тутуулан аһыллыбытыгар Миитэрэй убайа Кизэлиин үөрэммиттэрэ. Үөрэхтэригэр таһыччы үчүгэйдэр дииллэрэ. Мин сааһым да ыраатан, дьизлээнэн олорор сирэ суох, өй-үө-тайаа да тэрээһинэ кыайтарбат буолан, оскуолаба кирибэтэим, "Сайдыы" тэриллэбитигэр колхуоска кирибитим. 1925-1926 сс. Маалла балабаныгар Мытыйыкы ууска ликбез куурунун үлэлэттэрибиттэрэ. Онно биһиги дьизлээнэн олорон учуонай Баһаарын уот аан маннай киһиэхэ үөрэммитэ. Баһаарын ийэтэ Красильниковтар кыыстара буолан уруурбаһар этибит. Мин Дьөгүөрүн көрөн, абаар-суруйар буолбутум, кыһыны быһа мас эрбээн кыстаабылпыт", Оттон Д.Д.Красильников кыра кылаастарга хайдах үөрэммитин туһунан оскуолаба тэннэ кирибит кырдыаһас учуутал, сельсэ-

биэт бэрэссэдээтэлэ Г.Н.Сивцев манньк кэпсэбэттээх: "Учуонай төрөппүттэрэ оболорун үөрэттэрээри Бүөчээниттэн Уу Обустаахха көһөн кыстыыллара. Сааһынан да, унуобунан да кыра Миитэрэй үөрэххэ ураты дьобурдаах, олус чабылхай оло этэ. Сылта иккилии кылааһы көтөн, сүрдээх кылгастык Мугудайга үөрэнэн, Чурапчыга ШКМ-на кирибита. Бэйэтин кэпсээнинэн, үөрэллэп учууталбыт А.А.Саввин - саха интеллигенциятын бири чарылхай бэрэстэбииталин, Чурапчы дьобуннаах киһитин дьизтигэр сылдьан, элбэх киһигэлээх баай бибилиэтиктиттэн ааһан, билитэ ханаан, Дьобуускайга биһиги учуутал техникумугар Дьяконов Н.М. кириибитигэр, педтехникум бүтэһик куурунугар үөрэммитэ. Хас да сыл аба убайа Лөгөнтөйү батыһан Сыланна бэрт кылгастык үөрэнэ сылдыбыт этэ. 1931 с. Мугудайга оскуола тутуулан аһыллыбытыгар тэннэ кирибиппит эрэри, ол курдук куотан тахсыбыта."

Бу сыллар тустарынан сааһынан хас да сыл аба, оскуола тутуутугар абатыгар көлө иччитэ буолан мас таһыспыт кырдыаһас колхуостаах Е.С.Топстоухова маннькы кэпсэбэттээх: "Красильниковтар оло үөрэттэрээри, Уу Обустаахха көһөн кыстыыллара. Уруск кэнниттэн сырдык хааннаах, кугас баттахтаах оболор үрээи туора сырсан эрэр буолаллара. Оскуолаба тэннэ кирибиппит. Кириэт, абылхат хонон баран Миитэрэйи кылааһы көтүтэн таһаарбытара. Учуонай буолуох-буолуох курдук, тэтимнээхтик үөрэнэн сабаалабыта. Убайа Лөгөнтөй улахан кылааска эмиз олус үчүгэйдик үөрэнэр дьизчилэр. Иккис үөрэхтэригэр туйгун буоланнар Мугудайдарыгар бэрт кылгастык үөрэммиттэрэ. Абылхат сыл буоллаат, ажалара Дайыла кэнниттэн Миитэрэй элбэх биригэ төрөөбүттэрэ, эдьийэ Татыяана икки обото, чугас аймахтара ыарахан ыарыһыттан сул сылгытын курдук охтубуттара. Сэмэн дьин, ыал буолан оболонмут убайа, сэри бастакы уотугар былдыаммыта. Хата, кыһа Капиталина Семеновна, уола Юрий Семенович Красильниковтар этэннэ улаатан, учуутал, суоптар, ыал буолан, ололордоохтор. Туһунан ыалта итиллэн быраата Мэхээлэ Пермяков элбэх оболонон этэннэ олорор."

Дмитрий Данилович 1940 с. учуутал буолан, Уос Алданга учууталлаан кэлэн, Мугудай ситэтэ суох орто оскуолатыгар үөрэх чааһын сэбиэдиссэинэн уонна математика учууталынан үлэлээбитэ. Үөрэллэп оболоруттан Д.В.Сивцев, Е.И.Сивцев, А.В.Сив-

цев, И.С.Сивцев учуутал буолан тахсыбытара уонна бары Уһук Хоту дойдуга үлэлээн кэлбиттэрэ. Эргизэн ситимин бастын үлэһитэ И.В. Сивцев-1 бу курдук кэпсэбэтэ: "1942-1943 сс. үөрэх сылыгар мин бэһис кылааска үөрэммитим. Биһиги ийэбит эрдэ өлбүтэ, абабыт ол сыл хоргууан Уу Обустаах суолугар охтон өлбүтэ. Халдыһаба Тэрээһэн дьизтигэр абабыт Манган Өлөксөй интэринээт огуораһынан үлэлээбитэ. Миһигин, быраалпын, эдьийбин илдэ сылдыбыта. Саас эдьийбит өлбүтэ. Ити кыһын хас да учууталтан биридээтэрэ Д.Д.Красильников этэ, ахсаанна үөрэллэ. Сайын үөрэх бүтүүтэ учууталбыт сэригэ барар бэбизсэни туппута, онон ийэтигэр Хоборооско Чаран Көлүөйгэ тахсыбыта, устуан сэригэ барбыт этэ". Оттон сэригэ аттаммыттарын туһунан сэри бэтэрээнэ Н.И.Васильев-Харатаай бу курдук кэпсээн аһарбыта: "Биһиги учуонай Миитэрэйдийн сэригэ тэннэ барбылпыт. Мин Топстоуховагар Маалдыһыттан күтүөт буолан кэлбитим. Күн тахсыта Бүөчээниттэн сатыы турмуһуппут. Аргыһым сүрдээх кэпсээннээх эбит этэ. "Сэкиэмнэ үөрэнэрбэр бу суолунан элбэхтэ хаампытим. Убайым Лөгөнтөй ЧПУ-га үөрэммитэ. Өрөбүлгэ дьизбитигэр кэлэн нэдиэлээһи аһыллыһытын сүгэн барарбыт. Убайым училищени кыһыл дипломунан бүтүрбүтэ. Уейэ Дьааныга учууталлаан, сройуну үөрэтин салаатыгар сэбиэдиссэйдэн кэлбитэ. Ол бэйэтэ ыарыһах буолан хаалбыта...". Ити курдук, бэйэтин көлүөнэтинэн Д.Д. Красильников үөрэнэн, үлэлээн, араас кыһалҕаны да элбэти көрсөн, улаатан-ситэн, 22 сааһын ааһыһыгар учуутал уол сэригэ ынырыллан барбыта. Аара байыаһына үөрэххэ сылдьан, ыалдьан эмтэммитэ, саха уопаттарын нууччалыы сангарга үөрэллэ. 1943 с. сэттиннэ 28 к. маршевой рота саастаабыгар фронтта ыһыллыбыта. 40 хонук айааннаан, тохсунньуга Уһук Прибалтийской фронт 17-с Духовщинской Кыһыл знамялаах СД сангардыллан тэриллэбитигэр тириэрдиллэбитэ. Дивизия бастакы саастаабыттан икки повар эрэ хаалбыт эбит этэ. Витебский аныгар, тыаба тохтоолуппуга, Миитэрэйи 48-с СП, 1 СБ, 1 стрелковой ротатыгар суруксутунан анаабытара. Хаар-ардах аныгар тыаба траншеяларга хорботон олордон баран, олунньу 3 күнүгэр кимэн кириигэ быраһыттар. Ити күн рота 73 киһититтэн бэрт абылхат ордубута, сарсыһыны күнүгэр иккис атаакабыт киллэрибиттэрэ. Дмитрий Данилович ити күн хас да сиринэн ханас атабар оскуолактарга табыллан хаалбыта. Кизэлиик сыллан сордонон, бэйэтин санчааһын булбута. Маннай полковой госпитальга, онтон Смоленской куорат госпитальтан Москвага, салгыы Красноярской куоракка эмтээн баран, хамыһыһабыт көрөн, дойдутугар ыппыттар. Ыкса күһүн Бүөчээнитигэр арылчча хаамар киһи тайахха тэлтэрэн кэлбитэ.

Д.Д.Красильниковы Красноярской госпитальтан хамыһыһаалаан, инбалиит үрүн билиэтин туттаран дойдутугар ыппыттар. Кэлэн баран 1944 сыл бүтүүтэ Мугудай Буоратаһыттан дьаам суолунан айааннаан кириэн Дьобуускайга А.Е. Мординов уонна Ф.Г. Дьяконов көмөлөрүнэн Педагогическай үнүстүүккэ үөрэххэ кирибита. Үнүстүүккэ үөрэнэр сылларыгар Д.Д.Красильников үлүһүйэн туран космическай сарданалары үөрэтинэн дьарыктаммыта. Доруобай киһи хааман иһэн охтон түһэр да олохтон баран хаалар. Сахалар ону "охсор охсубут" дьин ааттыыллар. Ол туох охсоруй, ханнык сарданга киһини өлөрөрүй, халлаантан түһэр сардана ардах курдук хойуу, дыйлхай кэмигэр, хайдах сиргэ ордук элбэх түһүрүт дьин ыйытыларга биригэ үөрэнэр доботторунуун эпипэт көрдөөн сыраласпыттара. Ол кэмнэр тустарынан биригэ үөрэммит уонна үлэлээбит доботтор: "Үнүстүүт көрдүдүргүр бэйэм курдук гимнастерканын сылдыар, бэйэм курдук доболоннуур уолу билсэн кэпсэппитим. Мин Киренскөйтэн кэлбитим, киһи Лена илин энэригиттэн сылдыар, хас да сыл учууталлаабыт, иккис Белоруссия сиригэр сэриилэспит Дмитрий Красильников дьин ыраастык нууччалыы сангарар, үчүгэйдик суруйар, сүрдээх сэргэх, элбэти билэр, абаар уол этэ. Калинин үөрэхпитигэр-үлэбитигэр суругунан толорулар докумуоннары барытын эргиччи киһи ороочу. 1949 с. Пед үнүстүүтү бүтэрээт наукаан дьарыктаммыта. На Сибирдээһи салаатыгар космоһы үөрэтэр лабораторияга үлээтэ кирибита. Научнай ыстатыйалара чуолкай сыаллаах, түмүктэрдээх, элбэх чертэтардаах уонна ойуулардаах буолааччылар. Хос көннөрүүгэ наадылбаттара. Элбэти билээри, абаары ангийлыһы (наука тылын) тылы күүскэ үөрэллэ, көнүл сангарар, дакылааттары, научнай диспуттары тылбаасчыкка наадылбакка онороро. Дмитрий Данилович кандидатскай диссертацията бири идэлээхтэригэр батыһар холбур, тумук туттар үлэ буолбута. Элбэх сыранан, мөккүөрүнэн, үбүлээһинигэр Новосибирскайынан, Москванан туруорсан, үл булан, Өкөтө сыһыһыгар ШАЛ- (широкие атмосферные линии) хабар устанөөканы онорторбута. Бу бэйэтин кэмигэр Арассыйага эрэ буолбакка, Аан дойдуга соботох улахан установка бастакы учаратын 1971 с. бүтэрэн, 170 чаас үлэлээн, 700 сардана ардаһын бэлиэтээн, ыраах галактическай Космостан сыаллаах информациялары детектор ыларын рапордаан, 1973 с. госкомиссияга туттарбылпыт. Салгыы үлэлээн, установка чинчийилэрин кэнэтэн, иккис, үһүс

Салгыытын 5-с стр. көр.

--- БИҢИХЭ СУРУЙАЛЛАР ---

Салгыгта. Иннин 4-с стр. көр.

уочараты үлэбэ киллэрбиппит. Д.Д.Красильников аан дойдуга кизэн биһирэбиллэ ылбыта, элбэх матырыйаал хомуллубута. Кандидатскай, докторскай диссертациялар көмүскөммиттэрэ, научнай ыстатыйалар суруллубуттара, биһиргэ үлэһипир добоотторо араас научнай симпозиумнарга, кэмпириэнсийэлэргэ, мунньахтарга кытталлара. Д.Д.Красильников английскай тылын талбаасчыта суох дакылааттарынан кытара. Япониянан, Австралиянан, Индиянан, Италиянан, АХШка тийэ, барыта 14 араас дойдунуларга, сорох сирдэргэ хастыыта да сылдыбыта. 1977 с. Красильниковтыын аан дойдутаагы космос сарданаларын үөрэтигэ аналлаах кэмпириэнсийэбэ тийээн баран "Пловдив" гостиницаба тохтообуппугар омух учуонайдарын бөлөхтөрө кутулла түспүттэрэ. Кинилэр ортолоругар биллиилээх америкаанскай учуонай Дж.Линсли баара, Дмитрий Данилович араас ыйытыларынан көмөн кэбиспиттэрэ. Ыйытыларын сүннэс Эктем установка катын тула этэ. Сардана ардаба теһе хойуутук түһэрий, ханнык саамай хойуу ардабы установка бэлиэ-тэбэти, установка кыаба теһе улаханын, онтон да атын болпурустарыгар английскай тылынан сөптөөх харданы ылан, астынан тахсыбытара, - диир ИК-ФИА-ба биһиргэ үлэһэбит учуонай добоор Григорий Скрипин ахтытыттан көрөбүт. (Дмитрий Данилович Красильников, Якутск 2000).

Кэбээйи уола М.Дьяконов Казах университетыгар үөрэнэ сылдьан практикатын ШАЛ-га баран, Д.Д.Красильников өйүн-санаатын диригинэн интириэн, сүгүрүөн-чүтэ буолбута. Кини салалтатынан учуонай, Нью-Йорк наукаларын Академиятын чилиэнэ буола үүнэн тахсыбыта. Кини бу курдук ахтыта баар: "... Дмитрий Данилович ураты үлэһитин, дыалатыгар мунура суох бэриниллээх, тугу барытын билэ-көрө сатыыр дыбура хаһан да уһараабат, ураты научнай интуициялааба таба түмүккэ аҕаларын сөбөр буоларым. Элбэхтэн биһир холобуру аҕаллахпына, Австралиятаагы кэмпириэнсийэбэ перичинэй частицалар плотностарын черенковскай сырдык көмөтүнүн сүннүттэн 400м ыраахтан быһаарыахха сөп диир идизитин дакаастаабыта, салгыы оноруллубут расчёттара ону биһирэппиттэрэ. Научнай эйгэ кини аабыта, дакаастааһына сөптөөбүн ылыммыта. Аан дойду чулуу өйдөөхтөрө сөбөр, сүгүрүэр буолаллара" диир.

Дмитрий Данилович биризмэтин олус харыстыырын, халтайга таах барыыры олор сөбүлээбэтин, чуолаан авиапорттарга көтүү тардылынааһына эрйэдэнэрин туһунан РНА академига Г.Ф.Крымскай бу курдук ахтыта баар. "...Аджерга самолет биһир чаас тардыллар буолбутугар араас экзотическай үүнээйилэрин аатыгар ботаническай саады баран көрбүппүт. Ереванга икки иллэн күммүтүгэр Г.Скрипин, В.Соколов уонна мин Дмитрий Данилович көбүлээһининэн Севан күөлгэ тийээн тыһыынча сыл анараа өттүгэр царица Тамара туттарбыт замогын таһыгар күннэ сылаанаабыппыт. Энциклопедияны бары армяннар католикостарын резиденциятыгар, Матенадарамна былыргы илиинэн суруллубут истониктары көрбүппүт. Ленинградка Петергофка сылдыбыппыт, Свердловскайга кутурбанаах историялаах.Ипатьевтар дьылэрин, Красноярскайга ГЭС баран көрбүппүт. Лондонтан теннүхлүт иннинээбэ кизгэ харчыта ордоору гыммытын көрөн Пиккадили-Циркус маҕаһыына суурунэн баран аҕаһын баттаспыта. Римнэ мин, Н.Ефимов, Н.Чирков буолан көрө сырыттаһыына, Дмитрий Данилович тыл көтөбөн поёһынан тийээн биһиги муораба сөтүөлээбиппит, Дмитрий Данилович Сир оротунааһы муора уутугар атабын уган олорбута. Кини ол курдук ууну көрдөр эрэ, сылыннаах атабынан кэлэр символическай процедуралаах буолара. Сылдыбыт дойдуларын символларыгар улахан суолтаны уура. Эр сыл алтыспыт биһир идэлээбэ английскай академик Вольфендейллыын Индия куората Бангалор авиапордугар арахсалларыгар саната суох илии тутуспуттара уонна сувенир балэхтэспиттэрэ. Бу илии тутуһуулар сүрдээх дириг ис хоһоонноох этэ".

Эдэр дьонго Дмитрий Данилович наукаба суол аһааччы, сирдээччи буолбутун туһунан учуонай Владимир Козлов бу курдук суруйбут эбит. "МИФИ-ни бүтэрбит эдэр киһини-мигин 1972 с. Дмитрий Дани-

лович бэйэтин лабораториятыгар көрдөһүүбүн ылынан ыһыран ылбыта. Кини биһиги көлүөнэ эдэр дьону наукаба сирдээбит, үөрөппит учууталбыт буолар. Бөдөн учуонай наукаба туох сана кирибитин, ханнык эйгэбэ туох ситиһии баар буолбутун эргиччи билэ-ааба сылдьар киһи быһыытынан, биһиги көлүөнэ эдэр дьонго дьиннээх учууталбыт, батыһыннарааччыбыт этэ. Наука кылаан өргөһүгэр сылдьар учуонай сыл ахсын араас таһымнаах научнай симпозиумнарга, кэмпириэнсийэлэргэ бэйэтэ кыттарын таһынан биһигини космофизик-чинчийсччилэр норуоттар икки ардыларынаагы күрэхтэригэр эргиччи батыһыннара сылдьара. "Биһиги арыыйыларбыт космическай сарданалары үөрэтиинэн, ускорителлэринэн буолбатах" диир биһигини науканы таптыырга, үлүһүйэн туран үлэһипиргэ, араас үлүскэннээх соруоттары бэйэбэ туруорарга, ыһахтаах кэрдииспитин үрдэтэн иһэргэ үөрэтэрэ. Холбура, сарданга ардабар итиллибит частицаларга сырдык тургуннээбэр тургунник көтөр таһымнары, черенковскай сырдааһыннар поляризационнай характеристикаларыгар Дирек монополитын А.Е.Чудакое методунан көрдүүрүгэ.

Лабораториябыт иһинэн эдэр үлэһиттэргэ аналлаах сэмиздэр ыйытылаллара. Омух учуонайдарын ШАЛга сыһыаннаах бэчээккэ тахсыбыт үлэлэрин ырытыы буолара. Эдэрдэр үлэлэрин английскай тылын талбаастыырга кэчээлһиннэри опордон хас биһирдэ этини, тылы тобо бу курдук сааһылыыр ордуун, америкаанскай уонна английскай учуонайдар Джон Линсли эбэтэр Алан Ватсон маннькэ этиэхтэр эбитэ буолуо диир быһааран биһирэ. Биһиги сүрэхпитигэр бөдөн учуонай, ыраас сүрэхтээх киһи туһунан сырдык өйдөбүл өрүү сүтүө суоҕа.

Д.Д.Красильников дьизэ кэргэнигэр, оҕолоругар аймахтарыгар ураты сымнаас, харыстабыллаах сыһыаннааһын туһунан ахтыылар бааллар. 1949 сыллаахха үөрэбин бүтэрэригэр кэргэн ылбыта. Кэргэнэ Хамапас улуутун Нөмүгү нэһилигин Ой саппаһыгэр 1926с. төрөөбүт, педунустууку биһиргэ үөрэммит К.А. Дмитриева диир кыыс этэ. Клавдия Алексеевна халбачаабака, элбэх сыл Дьокуускай куорат 2 нүмүрдээх орто оскулатыгар физика учууталынан үлэһэбитэ. Аҕата Алексей Васильевич саха бастакы үөрэхтээх интеллигенциятын чабылхай бэрэстэбиитлээ, Реальной училищени бүтэрбит, уһун сылларга учууталлаабыт, САССР үтүөлээх учуутала, Ленин орденынан наҕараадалаабыт Нөмүгү нэһилигин бочуоттаах олохтооҕо. Биһигин Ой орто оскуолата А.В. Дмитриев аатын сүгэр. Хаан уруулар - фольклорист-учуонай Г.У.Эргис-Гермогенов. Сана ыл буолан баран Красильниковтар Эргис Москваба аспирантураба үөрэнэ сырыттаһына Дьокуускайга кини дьизитигэр опорбуттарын, хаан-уруулуу буолалларын Клавдия Алексеевна бэйэтэ кэпсээбитэ. Дьизэ кэргэн олоҕо дьахтартан улахан тутулуктааһын бары билэбит. Дьахтар салалтатынан, өйөбүтүнэн, көмөлөһүүтүнэн эр киһи, дьизэ кэргэн сайдар, иннин дьизэ үүнэн иһэр. Төрөппүт уоллара А.Д.Красильников үөрэбин бүтэрэн аҕатынан Астрономия космофизическай чинчийи үнүстүүтүгэр (ИКИФИА) биһиргэ үлэһэбиттэрэ, биллигин научнай сотруднигынан үлэһипир, физико-математическай наука хандьыдаата. Алексей Дмитриевич аҕатын туһунан маннькэ кэпсир.

"Аҕам сүрдээх интэриэһинэй киһи этэ. Дириг энциклопедическай биллиилээбин таһынан, олоххо арааһы бары көрсүбүт буолан, ханнык да событыеларга уонна чахчыларга бэйэтэ туһунан санаалардаах буолааччы. Доруобай юмора олобу да кэпсээтэһинэ, научнай да кэпсэтиилэргэ тизмэтин сүрдээбин сытыырбатан, тупсаран биһирэ. Оҕо сылдьан сэрри туһунан кэпсээ диир хаайдахпына, "Лешка, онно туох да үчүгэй суоҕа... Эргиччи дьон өлөрүн көрө, ачыктыы, тоно-хата, ыксап-тиэтэл бөдөнөн сылдыбын, ньиэмэни ыкса-тыттан көрөтөбүм...", диир куотунара. Улаатан истэхпинэ кырааан кэпсир буолбута. "Бастакы атаака

кэминтэн ротнай өлбүтүгэр солбуйбут эдэркээн лейтенант уолуун сүтүкүтүн чуолкайдыы сырыттаһытына, киһим эмискэ миһигин түннэри анһан үрдүбэр охтон түстэ, аҕыбытыгар снаряд эстэн тобо барда, бастакыбын онно санныбар табыллыбытым, Туран баран көрбүтүм - лейтенантан туох ордубутун... Ол барахсан миһигин өлүүттэн быһаабыта. Ылараханнык бааһыран сыттаһытына, мизгэ кемелөһөөрү, кэлэн иһэн, Рязань уола Дима Макшанов бэйэтэ былдыаммытын көрбүтүм... Ол курдук, добоотторум үтүөлэринэн тыһынаах ордубутум..." диир кэпсээччи. Мээнэ сэмэли, мөбө-этэ сылдыааччыта суох, кытаанахтык көрдөбүн сөп буолааччытын. Биһир саахалланан турар массыынаба тохтооботхонун истэ кыһырыбытын өйдүүбүн. Үлэтигэр эмиз оннук. Лабораторияба туохтара эмэ табыллыбатаһына, "к шефу на ковер" киризмчилэр уонна эйэ-дэмнээхтик быһаарсан үөрэн тахсааччылар. Олус күүстээх үлэтинэн, өйүнөн-санаатынан, биһир идэлээхтэрин сөхтөрөр, батыһыннараар буолара. Ол иһин ким да өрөлөспөккө, сөбүлээбэт буолан кыһырысбаака, олус тапсан үлэһипирэ. 1974 с. күтүн Польша Лодзи куоратыгар буолбут симпозиумна Саха сирин учуонайдарын бөлөбө аҕам салалтатынан баран кыттыбытара. Аҕам бэйэтэ толкуйдаан айбыт ШАЛ установкаһын "Аһара үрдүк энергиялаах космос сарданалара биһиртэнник түспүттэрин - анизотропия космических лучей при сверхвысоких энергиях" - дакаастаабытара. Ол туһунан Англия "Journal Physics" сурунаалыгар тутта бачээтэбиптэрэ. Аҕам тас дойдунуларга ыһырыга сылдьар, дакылааттарынан кыттар, наука эйгэтигэр кэчээк биллэр бөдөн учуонай буолбута. Лодзиттан кэлэн баран мизгэ "Алексей, поляктар биһиги өбүгэ-бит шляхтин Чебук 1863с. Костюшко бастааннаатыгар кыттан Саха сиригэр Чурапчыга тириэрдиллибитин бэйэбэр кэпсими тоһуйдулар, олорбут уһаайбатын, замогын көрдөрдүлэр" диир кэпсэти.

Чулуу учуонай Д.Д.Красильников Саха сирин сиригэр, кизэн Арассыйаба, омух сиригэр тийэ элбэх, олобу биһир көрүүлээх, биһир санаалаах сэрри бэтэрээннэрэ, учуонай добооттордооҕо. Быһыгар араас бэрт былдыаһылар, мөкүөрдэр да бааллара. Өскөтүн наука хандьыдаатын учуонай истилэнин 1963 с. Москва университетыгар көмүскээбит эбит буоллаһына, докторскайы үлүннүк үлэһэн, бүтэрэн баран, араас төрүөттэргэн көмүскээбикэ сылдыбыта. Үлэ, сэрри бэтэрээнэ барыта аҕыс мэтээлэринэн, Саха АССР бөһөсүдүүмүн бочуоттаах грамоталарынан, Саха АССР наукаларын үтүөлээх үлэһитэ, ССРС наукаларын академиятын Сибирдээбэ сааһатын үтүөлээх бэтэрээнэ бочуоттаах ааттарынан наҕараадалаабыта. "Исследование космического излучения сверхвысокой энергии" үлэтин ситиминэн 1982с наукаба уонна тизхиныккэ ССРС Ленинскай биризмийэтин лауреата үрдүк ааты иһэрбиттэрэ. Салгыы үлэһити сылдыһын учуонай сэмизт мунньабын ортолугар соһуччу охтон, 1985 с. кулун тутар 6 күнүгэр олохтон тусраабыта. Ол кэмнэргэ докторскай үлэтэ сүтпүтэ.

Д.Д.Красильников таптыыр-ахтар төрөөбүт Мугудайын дьонун-сэргэтин, хаан-урууларын, добоотторун көрсөн, Бүчээни, Чаран Көлүгү, Маалла алаастарынан дьаарбайан, бултаан, дуоһуйа сыһыаннаабыта. Күн бүгүн кини үрдүк аатын үөрэнэн-үлэһэн аастыт оскуолата сүгэр. Төрөппүт оҕото А.Д.Красильников аҕатыгар анаан космофизика үнүстүүтүн кэлэктиибин көмөтүнэн мемориальнай дуоска, бюст онорторон таһаарбыта. Маралаайыга нэһилиэк сүөгийгэр бюст, 80 сааһыгар Бүчээни алааска мемориальнай дуосканы туруобуттара. Кытай өрөспүүбүлүкэтигэр гранит тааска турар пааматынньыктын онортороскуола иннигэр туруорар былааннаахтар. Быһы күтүн сүүс сааһыгар анаан, Дмитрий Данилович опорбут даанатыттан уоллаах киһитэ Алексей Дмитриевич уонна Сусанна Соломоновна 100 акация ма үнүгэһин таһаартаран олортордулар.

Ити курдук, дьикти, кэрэ, сырдык киһи олорон айан-үлэһэн аастытын бар дьонго биллэлэрэ, өйдүүлэрэ, сүгүрүөллэрэ үөрүүлээх, махталлаах суол. Кини курдук улуу киһи биһиги кыра нэһилиэкпитигэр Мугудайга төрөөн-үөскээн аастыгыттан үөрэбит, кизэ туттабыт уонна умнубаппыт.

Т.Е.ЗАХАРОВА
пенсионер-учуутал, үлэ бэтэрээнэ

Идэһэ сизэрэ-туома

Ханыат бэчээкэ бэриллэр графика: 16 ч 00 м. Бэчээкэ бэрилинэ: 16 ч 00 м. "Сага олох" редакционной-издательской холбоһукка: 26.10.2020 с. оройтох бэчээттаннэ.
Тилография аадырына: 678870. Чуваччы сал. Карл Маркс уул. 26 "а". Индекс: ПИ964. Ханыат радиалаа иккитэ: олгубурунньукка уонна бэтигинэсэ тахсар.